

--	--	--

לחימה מוסרית

כלי הכרעה אסטרטגי

בעימות האסימטרית

בדיקת אישורים ותעודות
בגדר ההפרדה באיו"ש

שמירה קפדנית על דיני המלחמה
הבין-לאומיים - גם במאבק נגד הטרור
- אינה רק סוגיה מוסרית, אלא גם
סוגיה מעשית: לגיטימציה
בין-לאומית הפכה בעידן הנוכחי
לנשק הכרעה אסטרטגי

◀ סא"ל בועז נתן

מהנדס אווירונאוטיקה בחיל האוויר

"המבדיל את מלחמתה של המדינה מאויביה הוא שהמדינה נלחמת תוך כדי קיום החוק, בעוד אויביה מפירים את החוק... נשק המוסר אינו פחות חשוב מכל נשק אחר, ואפילו יותר. אין נשק יותר מוסרי מהחוק. על כולם לדעת ששלטון החוק בישראל לעולם לא ייכנע לאויביה". השופט העליון חיים כהן, 1984

מבוא

ליבת הפעילות של צה"ל בשנים האחרונות התמקדה בלחימה אסימטרית בעצימות נמוכה נגד הטרור הפלסטיני. תורות הלחימה עודכנו ושודרגו, והושם דגש על הצורך להשיג הכרעה תודעתית של האויב. כתוצאה מהפעילות הצבאית הונמכו להבות הטרור באופן משמעותי, וצה"ל השיג הצלחות רבות במישור הצבאי-טקטי. הלחימה של ישראל בטרור התנהלה בהתאם לערכי מוסר אוניברסליים ועלתה בקנה אחד עם ערכיה של מדינת ישראל, שהיא מדינה יהודית-דמוקרטית. עדות לכך ניתן לראות במשאבים האדירים שהושקעו באמצעי מודיעין ובאמצעי לחימה שנועדו לאפשר לחימה בפעילי טרור בלי לפגוע בחפים מפשע.

נראה כי כל המעורבים בלחימה בצד הישראלי תמימי דעים בנוגע לעליונותו המוסרית של צה"ל על הצד הפלסטיני המשגר מתאבדים כדי להרוג ללא הבחנה. עם זאת, למרות כל המאמצים שהושקעו במזעור הפגיעה בחפים מפשע עדיין יש לישראל בחלקים נרחבים של דעת הקהל בעולם דימוי של מדינה הנלחמת באופן בלתי מוסרי, ולפיכך היא מצויה בשוויון מוסרי ואף בחיסרון מוסרי נוכח הטרור הפלסטיני. בעיני עצמנו יש לנו עליונות מוסרית מובהקת על פני הפלסטינים, ולדעתנו אנחנו אף זוכים במאבק בהצלחות צבאיות-טקטיות. אבל המציאות היא שבשדות הקרב לא השגנו ניצחון אסטרטגי ולא השגנו הכרעה תודעתית מול הפלסטינים, ובדעת הקהל בעולם לא השגנו לגיטימציה מוסרית וחוקית ללחימתנו בטרור הפלסטיני.

הלחימה שמנהל כיום צה"ל נגד אויב אסימטרי היא חשובה ויעילה במישור הטקטי כדי למנוע את איום הטרור, אולם לדעתי אין בה כדי להשיג הכרעה תודעתית-אסטרטגית. במאמר הזה אני טוען כי יהיה נכון להסתמך על המוסר כדי להשיג את ההכרעה הזאת. במילים אחרות: רק לחימה מוכוונת מוסר תביא לישראל את ההישג הנדרש, שכן את פירותיה ניתן יהיה לקטוף גם במישורים המדיניים, ההסברתי, התקשורתי והמשפטי.

חשוב לזכור: בעימות כזה אמורים הכלים הצבאיים להיות, בין היתר, לעזר ולתמיכה בכלים האסטרטגיים ולא להפך. אף שבשנים האחרונות מתרחבת ההכרה בכך, עדיין לא הפנימה מדינת ישראל את חשיבותם היחסית של הכלים

האסטרטגיים האלה. ההוכחה לכך היא הכמות המצומצמת של המשאבים שמפנה ישראל לאפיק הזה.

המאמר ינסה להציג עד כמה חשוב שישראל תוכל להוכיח לעולם שהיא מנהלת את מאבקה בהתאם לעקרונות המוסר האוניברסליים ובהתאם לדיני הלחימה. כמו כן כולל המאמר התייחסות לטענות של מנהיגי הטרור הפלסטיני בנוגע לגליטימציה של פעולותיהם ומוכיח שהפעולות האלה סותרות באופן ברור ומפורש את אמנות ז'נווה מ-1949 והן בבחינת פשע נגד האנושות. נוסף על כך יתאר המאמר את כישלונה של מדינת ישראל להסביר את עמדתה - כישלון הנובע מצד אחד מהיעדר יד מכוונת ואסטרטגיה ברורה ומצד אחר מפוליטיזציה של החוק הבין-לאומי בזירה העולמית. בסיום המאמר יובאו כמה המלצות לכיווני פעולה במסגרת הלחימה מונחית המוסר.

מוסר אוניברסלי

האם קיימות אמות מידה מוסריות אוניברסליות? האם בעולם שבו 193 מדינות, שלכל אחת מהן היסטוריה ותרבות שונות, יכול להיות קונסנזוס על אמות מוסר? האין אמות המוסר המערביות שונות מהותית מאלה שבמזרח או מאלה של האיסלאם? אכן קשה לדבר על מוסר בין-לאומי, אולם ישנם תנאי סף מסוימים הנוגעים לזכויות אדם בסיסיות, שסביבם יכולים להיווצר קונסנזוס מוסרי ואף עילה לפעולה בין-לאומית במישור המדיני והצבאי.

בעימות מוכוון מוסר אמורים הכלים הצבאיים להיות, בין היתר, לעזר ולתמיכה בכלים האסטרטגיים ולא להפך

ההנחה המקובלת היא - מאז משפטי נירנברג נגד ראשי המשטר הנאצי - שניתן לשפוט בפני בית דין בין-לאומי מי שביצעו פשעי מלחמה או פשעים נגד האנושות. לשם כך צריכים כמובן להיווצר תנאים בין-לאומיים מסוימים. המלחמה של נאט"ו נגד יוגוסלביה ב-1999 היא דוגמה להתערבות הקהילה הבין-לאומית בעקבות הפרה חמורה של זכויות האדם. במקרה הזה מדובר היה בטיהור האתני שעשו הסרבים למיעוט האלבני בקוסובו. אף שרוסיה, סין ומדינות נוספות התנגדו להתערבות הזאת, עדיין נמצאה תמיכה רחבה במידה מספקת לביצועה.

בספרו "הרפובליקה" מונה אפלטון כמה הגדרות למונח "צדק". אחת מהן גורסת ש"צדק הוא דבר החוק". החוק, לדבריו, משקף את המצפון המוסרי

של חברה נתונה, ולכן אכיפתו משמעה צדק. בהגדרה נוספת הוא טוען שאת הצדק קובע החוק, ובלשונו של ההיסטוריון היווני תוקידידס (המאה ה-4 לפני הספירה): "החוקים עושים מה שהם יכולים, והחלשים סובלים כפי שהם צריכים".

ההגדרה הראשונה, שלפיה הצדק הוא החוק, מובנת מאליה בחברה המתקיימת בתוך מדינה ריבונית, אך מה בנוגע לשתי חברות או לשתי מדינות שונות? ההגדרה השנייה, שלפיה "החוק שולט", מקובלת בזרם הריאליסטי בפוליטיקה הבין-לאומית. שתי ההשקפות האלה, שהועלו אף לפני תקופת אפלטון, מלוות את תולדות היחסים הבין-לאומיים כבר אלפי שנים. הגישה הראשונה תואמת את התפיסה הקאנטיאנית הגורסת שמדינות, כמו אנשים בודדים, ניתן לשפוט על-פי חוקי המוסר המיוצגים באמצעות החוק.

וודרו וילסון, נשיא ארה"ב במלחמת העולם הראשונה, ייצג את התפיסה הזאת כאשר טען: "אנו בתחילתו של עידן שבו קוד ההתנהלות והאחריות לחוסר צדק ייושמו בעבור ממשלות ואומות כפי שהם מיושמים בעבור התושבים של מדינות מתורבתות".¹ את הגישה השנייה, הכוחנית, מייצג בין השאר הפילוסוף האנגלי בן המאה ה-17 תומאס הובס, שדעתו היא כי "כוחניות ואינטרס עצמי הם השולטים, ומוסר הוא מותרות שוליים". לפי התפיסה הזאת, המדינות קיימות כדי לקדם את האינטרסים של אזרחיהן ולשמור עליהם, והמוסר בהקשר הזה מוגבל למה שמתאים למטרה הזאת. לשתי הגישות יש נקודות תורפה. הגישה הראשונה גורסת כי יישום התפיסה המוסרית ביחסים בין-לאומיים הוא פשוט וישיר - אולם בפועל הוא דורש חינוך, הסברה מתמדת, גברות תרבותית, ונוסף על כך הוא בלתי יציב ויכול להיכנע מדי פעם לתכתיבים כוחניים. התפיסה הזאת עלולה לאבד את סמכותה במהירות כאשר יש הידרדרות כוחנית, אולם הניסיון מלמד כי לאחר סיום המאבק האלים היא תחזור לתפוס מקום מרכזי. נקודת התורפה של הגישה הכוחנית נובעת מתפיסתה שאמות המוסר הן לא רלוונטיות בתחום היחסים בין מדינות. אולם התפתחותם של אמנות בין-לאומיות ושל דיני לחימה השאובים מעקרונות מוסר מערביים היסטוריים (יהודיים-נוצריים), ושוזכים לתמיכתן של רבות ממדינות העולם המפותח, נותנת בסיס להנחה שקיימת הכוונה מצפונית-מוסרית, גם אם היא מוחלשת לפרקים בגלל פוליטיקה כוחנית.

האם החזק שולט ומשליט את מוסריותו על הנשלט כפי שנטען בנוגע לתרבות המערב, או שמא חוקי המוסר של התרבות הזאת יותר נאורים, ולכן הם יותר חזקים? בעוד שלכל אחד קיימת נטייה טבעית מובנית אל אחת משתי השקפות העולם האלה, הרי לדעתי נדרשת הבנה שרק שילוב של שתיהן יאפשר

את קיומה של מדינה לאורך זמן בעידן הנוכחי. אין מדינה או ארגון היכולים להשתית את חוסנם לאורך זמן על כוח בלבד. הצורך במושג האמורפי הנקרא "צדק", כפי שהוא נתפס בימינו, דרוש לכל מדינה להישרדותה. נוסף על צבירת עוצמה צבאית כדי להתקיים לאורך זמן חייבת כל מדינה לעסוק במוסריותה כלפי פנים במוסדותיה המשפטיים ונוסף על כך עליה להוכיח את מוסריותה כלפי חוץ, כלפי אומות העולם. העיסוק הזה נכון בעיתות שלום, אך נכון וחשוב אף יותר בעת מלחמה.

המלחמה הצודקת - שורשים ומקורות

שלושה זרמים עיקריים מתמודדים עם הסוגיה המוסרית של המלחמה: הריאליזם, הפציפיזם ותיאוריית המלחמה הצודקת, שממנה אף נגזר כיום המשפט הבין-לאומי. התפיסה הריאליסטית מציגה סקפטיות רבה בנוגע לשילוב של ערכי מוסר, כגון צדק, בתופעת המלחמה. התפיסה הזאת גורסת כי הרצון להשיג כוח וביטחון לאומי הוא המוטיבציה המרכזית בעת מלחמה, וכל דיון בשאלות של מוסר הוא אוטופי. מדינה צריכה לשמור על כוחה ועל ביטחונה הלאומי בעולם שבו רק החזקים שורדים. לעומתה גורסת התפיסה הפציפיסטית כי יש מקום לבחון את נושא הצדק המוחלט במלחמה - אבל מכך נובע באופן ישיר שמלחמה היא אקט שאין לבצעו משום שלא ניתן למנוע במהלכה הרג של חפים מפשע. לכן קובעים הפציפיסטים שבשום מקרה אין לצאת למלחמה - גם אם רואים בה מלחמה מוצדקת.

מקורותיה של תפיסת המלחמה הצודקת נעוצים בתיאולוגים הנוצריים הראשונים שניסו למצוא הסברים למלחמות שניהלה הכנסייה ושנגדו מן הסתם את התפיסה הנוצרית המקורית של פציפיזם ושל הושטת הלחי השנייה. הראשון שהגה את התפיסה הזאת הוא סנט אוגוסטין (המאה ה-5) שטען כי ההצדקה היחידה למלחמה היא הגנה עצמית - וגם במקרה כזה היציאה למלחמה היא מוצדקת רק אם הצדק שהיא תשיג יהיה גדול מהעוול שהיא תגרס.

התיאוריות האלה התמקדו בעיקר בסיבות ליציאה למלחמה. במאה ה-13 חידד תומאס אקווינס את תפיסתו של סנט אוגוסטין וקבע שלושה כללים ליציאה למלחמה: את המלחמה ינהל גורם לגיטימי, סיבתה תהיה מוצדקת, כוונתה תהיה טהורה. במהלך מלחמת 30 השנה במאה ה-17 ניסח המשפטן ההולנדי הוגו גרוטיוס את חוקי המלחמה, שהפכו במאה ה-20 לחוקים בין-לאומיים. תרומות העיקריות הייתה ההפרדה בין אוכלוסיות לוחמות לאוכלוסיות לא לוחמות והקביעה שאסור לפגוע במי שאינם לוחמים.

החוק הבין-לאומי בנוגע לעימות בין-לאומי מזוין מבוסס כיום על אמנת האג מ-1907, על ארבע אמנות

זינוה מ-1949 ועל הפרוטוקול הראשון לאמנות זינוה מ-1977. ניתן לחלק את תיאוריית המלחמה הצודקת, שעליה נשענות האמנות האלה, לשלושה חלקים עיקריים:

1. Jus ad Bellum - ההצדקה המוסרית לצאת למלחמה.
2. Jus in Bellum - ניהול המלחמה בצורה מוסרית (דיני הלחימה).
3. Jus Post Bellum - הפן המוסרי של ההסכמים שמושגים לאחר המלחמה.

הנקודה החשובה ביותר לדיונו היא ההפרדה המוחלטת המקובלת כיום בין ההצדקה למלחמה (Jus ad Bellum) - כלומר הסיבה שבגללה יוצאת מדינה למלחמה - לבין הצדק במלחמה (Jus in Bellum), דהיינו האופן שבו מתנהלת פעולת הלחימה גופה (דיני הלחימה). במילים אחרות: יש להבדיל בין חוקיות היציאה למלחמה לבין החובה לציית לדיני הלחימה בעת הקרבות. משמעות הדבר היא שבין אם מדינה יוצאת למלחמה צודקת ובין אם לאו, חייבים שני הצדדים להקפיד על דיני הלחימה של המשפט הבין-לאומי. יתר על כן, גם אם נעשה למדינה עוול בכך שהצד האחר פתח במלחמה ללא הצדקה כלשהי, אותה מדינה אינה רשאית לחרוג מהחוקים הבין-לאומיים. ההבחנה הזאת היא קריטית להמשך הדיון.

אין מדינה או ארגון היכולים להשתית את חוסנם לאורך זמן על כוח בלבד

העקרונות של דיני הלחימה והעימות האסימטרי

דיני הלחימה שבמשפט הבין-לאומי רלוונטיים אף בהקשר של הלחימה האסימטרית. הם כוללים ארבעה עקרונות יסוד:

1. **עקרון הצורך הצבאי.** העיקרון הזה מאפשר לעשות שימוש בכוח הנדרש להשגת המשימה הצבאית - בכפוף לשאר הכללים של המשפט הבין-לאומי הנוגעים ללחימה. בהתאם לעיקרון הזה ניתן לתקוף כל מטרה צבאית אשר באופיה, במיקומה, במטרתה או בשימושה תורמת בצורה יעילה לפעולות הצבאיות של האויב, ואשר השמדתה, תפיסתה או נטרולה יקנו יתרון צבאי מוגדר. כשלחמים נגד צבא סדיר, נחשבים כל לוחמיו ליעד לגיטימי לפגיעה. במלחמה אסימטרית, שהיא על-פי

רוב נגד כוחות בלתי סדירים, עלולה להתעורר אי-ודאות בנוגע לזהות הגורמים הלוחמים. בכל מקרה, בהתאם להוראות המשפט הבין-לאומי, כל אדם המשתתף באופן ישיר, פעיל ומתמשך בלחימה הוא מטרה לגיטימית ללא קשר לאפיונו הפורמלי או לזיהויו על-פי סמלים או מדים המקובלים בצבאות קונוונציונליים. הקביעה שאדם משתתף בלחימה חייבת להיעשות על יסוד ראיות אמינות, מעודכנות ומשכנעות. מתוך העיקרון הזה ניתן להבין שכלים או תשתיות ליצירת ראיות כאלה, שכלולם ושיפורם הם נדבך חשוב במוסריותו של צבא. ככל שאמינות הראיות יותר גבוהה, כך יובטח שהפגיעה בחפים מפשע תהיה קטנה יותר.

2. **עקרון ההבחנה.** בתכנון ובביצוע של משימות צבאיות יש להבחין בין לוחמים למי שאינם לוחמים ובין מטרות צבאיות למטרות שאינן צבאיות. שימוש בכוח ייעשה אך ורק נגד לוחמים ונגד מטרות צבאיות. בכל מקרה של ספק יש להתייחס אל המטרה כאל מטרה אזרחית. העיקרון הזה קובע כי אוכלוסייה אזרחית או מטרה אזרחית לעולם לא יהיו מטרה לתקיפה. משום כך פעולה צבאית שמטרתה הבלעדית היא לפגוע באזרחים או ברכוש אזרחי היא בלתי חוקית.

3. **עקרון המידתיות.** אין לתקוף את האויב באופן שיגרם לפגיעה אגבית באוכלוסייה האזרחית או ברכוש אזרחי, אלא אם הפגיעה היא מידתית בהשוואה לתועלת הצבאית הצפויה מאותה התקיפה. בחינת הנוק האגבי תיעשה על בסיס מידע אמין ועדכני בנוגע לאוכלוסייה האזרחית ולרכוש העלולים להיפגע אגב התקיפה.

4. **עקרון האנושיות.** אין לגרום סבל מיותר ללוחמי האויב. מכוח העיקרון הזה נגזר האיסור להפעיל כלי נשק מסוימים ושיטות לחימה מסוימות.

מוסריות הטרור - הטרוריסט מול לוחם החופש

אחת הבעיות הבולטות בבחינת מוסריות הטרור היא שאין כיום הגדרה אחידה ומוסכמת למושג "טרור". ממחקר סמנטי² עולה כי בספרות המקצועית קיימות לפחות 109 הגדרות שונות של המושג "טרור". בהגדרות השונות נפוצים במיוחד המושגים הבאים: אלימות וכוחניות (84% מההגדרות), פוליטיקה (65%), פחד וחרדה (51%), איום (47%). על-פי המחקר הזה, הסוגיות העיקריות שבגינן קיים קושי להגיע להגדרה מוסכמת הן:

1. הגדרת הגבול בין טרור לבין סוגים אחרים של

1. אלימות פוליטית.
2. ההבחנה בין טרור של ממשלות לבין טרור של קבוצות התנגדות.
3. היחס בין טרור לבין פשע פלילי, מלחמה או מלחמת גרילה.
4. האפשרות שהטרור ייחשב לצורת לחימה לגיטימית בתנאים מסוימים וכשמטרתו היא לגיטימית.

נשאלת השאלה: האם הטרוריסט של האחד הוא לוחם החופש של האחר? התשובה לשאלה הזאת היא שלילית בהחלט. ישנם גורמים רבים שקיבלו על עצמם את ההנחה המוטעית שטרוריסט ולוחם חופש הם שני קצוות ברצף השימוש הלגיטימי באלימות. ההגדרה הזאת היא מלכודת סמנטית מכוונת. טרור הוא אמצעי, ואילו השגת חירות היא מטרה, כך ששני המושגים האלה לא נמצאים כלל באותו המישור.

בכל עימות יש לפחות שתי גרסאות של האירועים: לכל צד ישנה הגרסה שלו. כל צד, מן הסתם, טוען שהוא אינו אשם במצב הלחימה, מכיוון שהוא מתגונן ומגיב על פעולות הצד שמנגד. בשל ריבונותם של מדינות (או של ארגונים לאומיים לגיטימיים) אין בנמצא בית משפט היכול לפסוק לטובת צד זה או אחר, כפי שנהוג בתוך תחומי מדינה ריבונית. למשל, בין שני אנשים או בין שני ארגונים הכפופים למדינה ריבונית קיים חוזה בלתי כתוב המחייב כל אזרח או תושב למלא אחר דבר החוק. לכל חוזה קיים שומר חוזה. במקרה של המדינה הריבונית השומר הזה הוא הממשלה הנבחרת האוכפת את שמירת החוק באמצעות הגופים המשפטיים וגופי הביצוע.

השוואה בין מה שקורה בתוך מדינה לבין מה שמתחולל בין מדינות מלמדת שמדובר במצב שונה לחלוטין. אין חוזה בלתי כתוב בין מדינות, וגם אין שומר חוזה. קיימות אמנות רבות לעניינים שונים, שעליהן חתומות מדינות שונות. ההחלטה אם להצטרף לאמנה זו או אחרת נתונה בידי המדינות עצמן. מתוך כך נובע שאין גורם היכול לשפוט אם יש הצדקה להכרזת מלחמה או לפעילות מלחמתית (Jus ad Bellum) של מדינה נגד רעותה או של ארגון נגד מדינה (וההפך). ישנם רק כללים מנחים, ובנושאים אחדים קיים קונסנזוס בין-לאומי. יש לציין כי בשל שרשרת עוולות, שיתכן כי נעשו כלפי כל אחד מהגורמים הנלחמים, יהיה קשה מאוד, אם לא בלתי אפשרי, לפסוק ביניהם.

לעומת זאת קיימת הסכמה בין-לאומית רחבה - והיא הולכת מתרחבת בהתמדה - בנוגע לדיני הלחימה (Jus in Bellum) לאחר שזו פורצת. הדינים האלה, שכמה מהם פורטו בסעיף הקודם ועוגנו בכמה אמנות בין-לאומיות מרכזיות (אמנת האג, ארבע אמנות ז'נווה ואמנות בין-לאומיות

כל ניסיון להצדיק פעולות טרור בכך שהטרוריסט הוא חלש וקורבן של עוולות היסטוריות סותר את הדינים הבין-לאומיים באופן מוחלט

נוספות), הם משפט בין-לאומי מנהגי המחייב את כל מדינות העולם, בין אם חתמו על אותן אמנות ובין אם לאו. במילים אחרות: קיימת הפרדה מלאה בין הסיבה לפרוץ המלחמה לבין האופן שבו יש לנהלה. גם אם נעשה לצד מסוים עוול על-ידי צד אחר, ואף אם הצד התוקף הוא חלק ממה שמוגדר "ציר הרשע", אין הצדקה מוסרית לאפשר לחימה שאינה עולה בקנה אחד עם דיני הלחימה הבין-לאומיים הנגזרים מכללי המלחמה הצודקת. כלומר, הפגיעה חייבת להיות בלוחמים בלבד על-פי ראיות מוצקות להיותם לוחמים, כפי שמתואר בסעיף הקודם. לכן כל ניסיון להצדיק פעולות טרור (in Bellum) בכך שהטרוריסט הוא חלש וקורבן של עוולות היסטוריות (ad Bellum) סותר את הדינים הבין-לאומיים באופן מוחלט, וקיים קונסנזוס נרחב שהפעולות האלה הן פשע נגד האנושות.

האפולוגטיקה הפוליטית אל מול הטרור

הטרור, שמטרתו אינה רק לרצוח חפים מפשע אלא גם לזרוע פחד בקרב האוכלוסייה, אינו תופעה חדשה. אולם ממדי התופעה הזאת התפשטו בעשור האחרון לא רק במסגרת הסכסוך הישראלי-פלסטיני אלא בעיקר במסגרת המלחמה שהכריז האסלאם הקיצוני הן נגד הלא מוסלמים והן נגד משטרים מוסלמיים שאינם נראים לו דבקים במידה מספקת בדת.

טרור הוא רצח מכוון שמנהלים ארגון או מדינה באופן מחושב על-פי אסטרטגיה שהתוו ובהתאם לאידיאולוגיה שאימצו. מאז ראשית ימיו נחשב הטרור לנשקם של החלשים ויוחס לקבוצות אנשים שעשו כל שביכולתם בהתנגדות פסיבית, עד שהגיעו למצב של "אין ברירה". הארגונים האלה ניסו לכאורה כל דרך פוליטית, מיצו כל אפשרות של משא ומתן והגיעו למסקנה כי לא עומדת בפניהם שום אפשרות מלבד הטרור. למרבה הצער ישנם גופים לגיטימיים בעולם שקיבלו את ההשקפה הזאת ומצדיקים את הטרוריסטים או מכנים אותם "לוחמי חופש". הטענה הזו נשמע לעיתים מאוד משכנע, אולם בפועל היא מנוגד לחלוטין לכל אמנות המוסר.

כיצד מגיעים הטרוריסטים למצב של אין ברירה? כדי להגיע למצב הזה אכן יש למצות את כל הפעולות הלא אלימות האפשריות - ולא באופן חד-פעמי, אלא שוב ושוב. התירוץ השני לטרור הוא שעוסקים בכך גופים או ארגונים חלשים שאין ביכולתם לבצע שום פעילות אחרת. אולם קיים כאן ערבוב של שני סוגים שונים של חולשה: חולשה של ארגון טרור אל מול אויביו וחולשה של הארגון אל מול בני עמו. חולשת הארגון³ אל מול בני עמו היא הסיבה האמיתית שבגללה חסומות בפניו אופציות פוליטיות ומדיניות כגון התנגדות לא אלימה, שביתות והפגנות. הטרוריסטים חלשים לא רק משום שהם מייצגים את החלשים אלא גם משום שאינם מצליחים לרתום את בני עמם לפעילות פוליטית ממוקדת. הם פועלים ללא התמיכה החופשית המלאה של בני עמם. ייתכן שהם מייצגים את הדיכוי ואת הכעס של חלק מבני העם, אולם אין בידיהם סמכות לייצג את הכלל, שכן הם לא ביצעו שום פעילות המזכה אותם ברשות לפעול כך. הגופים האלה פועלים בצורה עריצה, ולכן אם הם אכן זוכים בשלטון - כפי שנזכרנו לדעת - הם גם שולטים בצורה עריצה.

אולם אף שהארגונים האלה אינם מייצגים באופן מלא את עמיהם, הם זקוקים לגליטימציה של האוכלוסייה המקומית לביצוע פעילותם לאורך זמן. החשיבות של הגליטימציה הזאת ניכרת בכל התבטאות של מנהיגי הטרור. את הגליטימציה הזאת, שהיא בסיס קיומם, ניתן לקעקע באמצעות מהלך אסטרטגי מתמשך בתחום ההסברה. להערכתך, רק מהלך כזה של דה-לגיטימציה בין לאומית, המנוצל להחדרת ערכים לא אלימים לאוכלוסייה המקומית, יביא להפסקת הטרור באופן מלא - ועל כך יפורט בסיכום המאמר.

הלגיטימציה העצמית של ארגוני הטרור

הראשונים שהעניקו היתר הלכתי אסלאמי להקרבה עצמית היו האימאם חומייני ופוסקי הלכה שיעים בעת מלחמת איראן-עיראק (1980-1988). בעקבות כניסת ארגונים סוניים למעגל של פיגועי ההתאבדות נדרשו לסוגיה הזאת גם פוסקי ההלכה של האסכולה הסונית. אם בוחנים מהיכן יונקים שורשי האסטרטגיה של הטרור הפלסטיני את מורשתם, אפשר למצוא כבר ב-1983 התבטאות מעניינת של מי שהיום הוא יו"ר הרשות הפלסטינית. אבו מאזן אמר אז כי האסטרטגיה של ישראל מכוונת תמיד לבידוד האוכלוסייה האזרחית שלה מסכנות המלחמה, שכן בשל גודלה הזעיר של האוכלוסייה הזאת וחשיבותה לפרויקט הציוני היא ללא תחליף:

הגורם האנושי הוא לעולם הבעיה החמורה ביותר [של ישראל], ולא ניתן לפתרון גם על-ידי ארה"ב. זהו למעשה עקב אכילס של הפרויקט הציוני...

[ולכן] כל הפעילויות הצבאיות צריכות לפגוע במרכזי האוכלוסייה כדי לגרום לנזק המרבי ליירב באמצעות פגיעה בערך היקר לו מכול. הפעילות הזאת תמחה את הביטחון של המתנחלים ותשתול ספקות במוחותיהם בנוגע לעתיד... וחובתו הראשונה והאחרונה של כל רובה פלסטיני היא לפנות לעבר האדמה הכבושה... לעבר בני האנוש, לעבר בני האנוש, לעבר בני האנוש. או במילים אחרות: הפגיעה במתקנים, במבנים, במוסדות ובמפעלים צריכה להיות העדיפות האחרונה... אנו רק צריכים להכיר את הפרק הכואב ביותר.⁴

ב-1988 ריאיון הסוציולוג מרק יורגנסמאיר⁵ את עבד אלעזיז רנטיסי ובין היתר דרש ממנו להתייחס לגליטימיות של פיגועי ההתאבדות. רנטיסי תימן ואמר: אין לקרוא להם "פיגועי התאבדות" אלא "אסטרטגיה", כלומר מות קדושים מבחירה עצמית. רנטיסי הדגיש שבחירת המושג לתיאור הפעולה היא חשובה ביותר. ההתאבדות, לדבריו, היא פעולה אימפולסיבית של אדם מופרע, אולם המשימות שמבצעים אנשי החמאס הן מוכוונות ונבחרות בקפידה במסגרת מחויבותם הדתית. "איננו פוקדים עליהם לבצע אותן", אמר, "אנו פשוט נותנים להם רשות לבצען מדי פעם".

על השאלה כיצד מאפשר החמאס פעולות כגון אלה הפוגעות גם במי שאינם לוחמים השיב רנטיסי:

הטרוריסטים חלשים לא רק משום שהם מייצגים את החלשים אלא גם משום שאינם מצליחים לרתום את בני עמם לפעילות פוליטית ממוקדת

אנו נמצאים במלחמה. המלחמה היא לא רק נגד ממשלת ישראל אלא נגד כל החברה הישראלית. בתחילת פעולתו נמנע החמאס מפעילות נגד לא לוחמים, אולם שני אירועים שינו את אופי הפעילות. הראשון, הרג של מפגינים מוסלמים ליד מסד אלאקצה ב-1990 והשני הטבח בחברון שעשה ברוך גולדשטיין ב-1994 בעת צום הרמדאן. מכאן הפכו פעולותיהם של הצעירים הפלסטינים לאקט של הגנה עצמית. מעבר לכך, הפיגועים נגד אזרחים הם לקח מוסרי לעם בישראל. זוהי הדרך להראות לחפים מפשע בישראל את סבלם של החפים מפשע הפלסטינים.

בדרשתו של שייח' יוסף אלקרדאווי, מגדולי הפוסקים בעולם המוסלמי, שאותה נשא במרס 1996, הוא קבע שטרור המתאבדים שהפעילה תנועת החמאס בירושלים, באשקלון ובתל-אביב באותה השנה, ושקטל עשרות ישראלים, הוא "ג'יהאד

למען אללה". לדבריו, המתאבדים נהרגו כדי להגן על האדמה ועל הכבוד נגד הישראלים שגזלו את פלסטין, ולפיכך הם אינם מתאבדים אלא שהידים שנפלו בג'יהאד.⁶ השייח' הוסיף ופירסם עוד כמה פסקי הלכה (פאתוות), המחייבות את המוסלמים לבצע פיגועי הקרבה. גישתו מאפיינת כיום את הקו הדומיננטי בקרב פוסקי ההלכה המוסלמים. רוב הממסד הדתי המתון יותר נאלץ לשנות את עמדתו מהתנגדות מוחלטת לתמיכה מסיוגית.

קרדאווי טוען שהפעולות האלה הן לגיטימיות גם אם הקורבנות הם אזרחים, שכן החברה הישראלית היא בעלת אופי מיליטריסטי. גברים ונשים משרתים בצבא ויכולים להיקרא לשירות צבאי בכל עת. לעומת זאת, אם ילדים או זקנים נפגעים בפעולות ההקרבה, הרי שהדבר לא נגרם במתכוון, אך תואם את עקרון המידתיות. ההכרח - לדבריו - מצדיק את המעשה.

שייח' חמיד אלביתאווי, ראש אגודת החוקרים האסלאמים הפלסטינים, שייח' מוחמד איסמעיל אלג'מאל, המופתי של יריחו, ושייח' אלאזהר מוחמד סייד טאנטאווי גורסים שפיגועי ההקרבה אינם התאבדות (האסורה על-פי הקוראן), אלא הקרבה של שהידים במסגרת הג'יהאד לשם פגיעה בכובשים של אדמה מוסלמית (דאר אלאסלאם). מעבר לכיפוף הפרשנויות הדתיות כדי להתאימן לרצון ההנהגה יש הסכמה כללית שפיגועי ההקרבה הם נשק אסטרטגי המעניק לפלסטינים יכולת הרתעה ואיזון אסטרטגי מול ישראל. התופעה הזאת היא השתקפות של נורמה חברתית שזוכה לעידודו של הקהל הרחב ברחוב הפלסטיני - לפחות כלפי חוץ.

בעוד שפוסקי ההלכה האיסלאמים מאמצים באופן חד-משמעי את הקו הקיצוני של קרדאווי, הרי בקרב אנשי אקדמיה ומדינאים במדינות המוסלמיות רווחות עמדות שונות. בנאום הפתיחה של ועידת הפסגה של המדינות המוסלמיות, שהתכנסו במלזיה ב-2002, אמר סגן ראש ממשלת מלזיה, עבדאללה אחמד בדאווי, כי אי-אפשר לנצח מלחמת קודש באלימות (פיגועי התאבדות), משום שזו אינה משיגה דבר פרט לחיזוק תדמית הטרוריסטים שכבר דבקה בפלסטינים. הוא הביע התנגדות לאלימות בשם האסלאם וקרא לראות בכל התקפה נגד אזרחים "טרור בלתי חוקי".

פיגועי 11 בספטמבר 2001, שגרמו למותם של יותר מ-3,000 בני אדם, ותגובתו החריפה של הממשל האמריקני הביאו לעצירה מיידית, אך זמנית, של פיגועי הטרור באזורנו. זמן קצר לאחר הפיגועים הכריזו 17 ארגונים פלסטיניים (ובהם החזית העממית, החמאס והג'יהאד האיסלאמי) כי הם מגנים את "ההתקפות שכוונו נגד אזרחים חפים מפשע". עם החותמים נמנו ארגונים חמושים

פיגועי 11 בספטמבר | פיגועי 11 בספטמבר 2001, שגרמו למותם של יותר מ-3,000 בני אדם ותגובתו החרפה של הממשל האמריקני הביאו לעצירה מידית, אך זמנית, של פיגועי הטרור באזורנו

שקיבלו אחריות להתקפות על אזרחים בישראל ובשטחים. הם לא ראו כל סתירה בין המצב בארצות-הברית לבין המצב בישראל ובשטחים. בין השאר נכתב בכרזה: ⁷ "כשאנו חוזרים על הגיוני החד-משמעי לטרור, לא נסבול את הגדרת מאבקנו הלגיטימי נגד כיבוש אדמתנו ככזה. לכן אנו קוראים לכל העולם להבחין בין טרור לבין המאבק הלגיטימי נגד הכיבוש שמקובל לפי עקרונות הדת ולפי אמנות בין-לאומיות".

מהאמור לעיל ניתן לראות כי קיימות כמה נקודות תורפה מהותיות בניסיון של ההנהגה הדתית של הפלסטינים לבסס את ההיבט המוסרי ואת הלגיטימציה של פיגועי טרור נגד אזרחים חפים מפשע. את כל הטענות שנועדו לתת ביסוס מוסרי כזה ניתן לשלול בזו אחר זו, ובסופו של דבר לא נותר אלא לקבוע שמעשי הטרור הם פשעים נגד האנושות, דהיינו פעולות שבשל היקפן או אופיין מזעזעות את המצפון האנושי.

פשעים נגד האנושות נידונו לראשונה במשפטי נירנברג לאחר תום מלחמת העולם השנייה. מאז הוכלל המושג הזה בכמה אמנות בין-לאומיות, שהעדכנית שבהן היא חוקת רומא לבית המשפט הפלילי הבין-לאומי (ICC) מיולי 2002. אחד מעקרונות היסוד של המשפט הבין-לאומי הוא שאין לפגוע במכוון באזרחים בעת עימות צבאי. האיסור על פגיעה מכוונת באזרחים הוא חלק מהמשפט הבין-לאומי המנהגי המחייב כל מדינה וכל ארגון הן בעימות פנימי והן בעימות בין-לאומי. עקרון היסוד הזה בא לידי ביטוי - בין היתר - בסעיף 51 (2) לפרוטוקול הראשון לאמנות ז'נווה מ-1977. הוא קובע כי: "האוכלוסייה האזרחית וכן האזרח הבודד לא יהיו מטרה להתקפה, לפעילות אלימה או לאיומים באלימות, שמטרתם הראשית היא לעורר חרדה וטרור בקרב אוכלוסייה אזרחית". נוסף על כך אוסרת אמנת ז'נווה הרביעית - תחת הקטגוריה "הפרות חמורות" המובאות בסעיף 147: "הרג רצוני ומכוון ללא אבחנה וגרימת סבל רב ונזק משמעותי לגוף או לבריאות". מהאמור עולה כי פגיעתם המכוונת של הטרוריסטים הפלסטינים באזרחים חפים מפשע היא פשע בוטה וחמור נגד האנושות. את התירוצים ואת הטענות השונות שמעלים מנהיגי הטרור ופעיליו ניתן לסתור באופן חד-משמעי כמפורט להלן:

1. טענה: "המאבק הפלסטיני הוא מאבק שחרור לאומי משלטון כובשי". תכליתו של סעיף 1(4) לפרוטוקול I של אמנת ז'נווה היא לכלול במפורש מאבקי שחרור לאומיים ולאחדם תחת הסמכות של שאר אמנות ז'נווה הקודמות. הפרוטוקול זה כולל "מאבקים מזוינים שבהם נלחמים אנשים נגד שלטון קולוניאליסטי או זר וכן נגד משטרים גזעניים בזכות מאבקם

קיימות כמה נקודות תורפה מהותיות בניסיון של ההנהגה הדתית של הפלסטינים לבסס את ההיבט המוסרי ואת הלגיטימציה של פיגועי טרור נגד אזרחים חפים מפשע

להגדרה עצמית". אש"ף, המייצג את הרשות הפלסטינית, היה שותף לכתיבת הפרוטוקול הזה בשנים 1974-1977. אף שהפרוטוקול הזה אינו נחשב למשפט בין-לאומי מנהגי, הוא משמש אמת מידה מקובלת במשפט הבין-לאומי. (ראוי לציין שמדינת ישראל התנגדה לסעיף הזה בפרוטוקול). גם אם המאבק הפלסטיני ייחשב לגיטימי, עדיין יהיו הפלסטינים כפופים לחלוטין לדיני הלחימה, ובהם האיסור המפורש לתקוף אזרחים.

2. טענה: "התקפות נגד אזרחים ישראלים חוקיות, שכן מדובר בתגובה להפרות ישראליות של החוק הבין-לאומי". על-פי המשפט הבין-לאומי המנהגי, הפרה של צד אחד את המשפט הבין-לאומי (בהנחה שאכן הופר) אינה מפחיתה

מהמחויבות של הצד האחר לכבדו. אמנת ז'נווה אוסרת בפירוש על פעולות תגמול נגד אזרחים או נגד רכושם.

3. טענה: "המתנחלים ויתרו על סטטוס של אזרחים בשל שהותם בהתנחלויות בשטח כבוש, שכן השהות הזאת נוגדת את המשפט הבין-לאומי". גם אם שהות המתנחלים אכן נוגדת את המשפט הבין-לאומי, הרי אזרח החי בהתנחלות מוגדר במשפט הבין-לאומי "לא לוחם" (non-combatant), וחל איסור להופכו למטרה להתקפה מזוינת.

4. טענה: "כל האזרחים בישראל הם אנשי מילואים, ולכן הם חיילים". המשפט הבין-לאומי קובע מפורשות שחיילי מילואים נחשבים לאזרחים עד למועד שבו הם נמצאים בפועל במסגרת של שרשרת פיקוד צבאית או מעורבים באופן מעשי בפעילות צבאית. בצבא קונוונציונלי הסממן הבולט להשתייכות הזאת הוא מדי הצבא. לכן חל איסור מפורש לפגוע באנשי מילואים כאשר הם אינם נמצאים בפועל במסגרת צבאית.

5. טענה: "קיים חוסר איוון אסטרטגי בין הצדדים. התשובה היחידה למטוסים ולטנקים היא נשק

המתאבדים". הפרוטוקול הראשון לאמנות זינוה מ-1977 מציין מפורשות שהוראותיו תקפות אף בנסיבות של לחימה נגד שלטון קולוניאליסטי, קרי בנסיבות של עימות אסימטרי מובהק. מעבר לכך ברור כי לא ניתן לקבל את הטענה הזאת, שכן היא שומטת את הקרקע מהמשפט הבין-לאומי בכללו בשל ריבוי העימותים בין כוחות לא שווים. לסיכום החלק הזה מובאת להלן המסקנה של ארגון Human Rights Watch בנושא של פיגועי הטרור הפלסטיניים:

האנשים שמבצעים את פיגועי ההתאבדות האלה אינם קדושים שמסרו את נשמותיהם על קידוש השם [מרטירים] אלא פושעי מלחמה. גם האנשים שעוזרים לתכנן את הפיגועים האלה הם פושעי מלחמה. ההיקף ואופיין השיטתי של ההתקפות האלה מבדילים בינן לבין מנהגים פסולים אחרים הנעשים בזמן עימות. ניתן להגדירן בביורו "פשעים נגד האנושות".⁸

הסברה במבחן - מאמץ ההסברה של מדינת ישראל

כדי להעביר את המסרים של ישראל ולייצר דה-לגיטימציה עולמית לטרור אנו נדרשים לכלי הסברה יעילים. מי אחראי על ההסברה של ישראל בעולם? התפקיד הזה מתחלק בין הגורמים הבאים: משרד ראש הממשלה, משרד החוץ, דובר צה"ל, אמ"ן ומשטרת ישראל. ב-1999, בימי ממשלתו של ברק, קבעה ועדת שרים שמשד החוץ אחראי על תיאום מאמץ ההסברה, אולם לקביעה הזאת לא התלוותה שום פעולת חקיקה שתקנה לה תוקף חוקי. בתחילת הלחימה נגד הפלסטינים תיאמו את מאמץ ההסברה מר יוסי גלוהשרה ציפי ליבני, אולם שניהם התפטרו זמן קצר לאחר שנוכחו לדעת כי אין להם סמכות ביצועית אל מול גופי ההסברה. דו"ח מבקר המדינה 53א', שפורסם במהלך 2002, מכיל תחקיר מפורט על התנהלותו ועל תפקודו של מערך ההסברה בישראל. בין המסקנות הרבות

מופיעות גם הקביעות הבאות:

התברר כי לא נערכה אי-פעם בחינה תקציבית כוללת של הוצאות המדינה להסברה הממלכתית ביחס לכלל צרכיה ותוך כדי עדכון תעדושו של כל צורך וצורך בהתאמה. ראוי לבחון ברמה הלאומית את סוגיית האיום של לוחמת התעמולה הערבית כאיום אסטרטגי ואת דרכי ההתמודדות מול תעמולה זו...

למרות האיום הגלום בלוחמת התעמולה הערבית לא הוגדר איום זה כאיום אסטרטגי. ביוני 2002 מסר צה"ל למשרד מבקר המדינה כי אין חולק על כך שלוחמת התעמולה הערבית הינה מרכיב משמעותי בשדה המערכה הנוכחי, שרק יילך ויגבר בעתיד, ובחטיבת המחקר קיימת הבנה ברורה לאיום הגלום בתעמולה ובהסתה הערבית כמרכיב במערכה הכוללת על ישראל. אולם על-פי תפיסת צה"ל אין מקום להגדירה כ"איום" במובן הפורמלי. הטיפול בסוגיה זו צריך לדעתו להיעשות על-ידי חיצוק ומיסוד הקשר שבין גופי המודיעין והידוק הקשר שבין גופי המודיעין וההסברה.⁹

לארגוני זכויות האדם ישנו חלק נכבד - לחיוב או לשלילה - בדימוי הבין-לאומי של מדינת ישראל. גם בזירת ההסברה הזאת נראה כי תמונת המצב - כפי שהיא משתקפת בתוצאה הסופית - אינה מספקת. לשם המחשה ניתן להביא את ההתנהלות סביב הלחימה בג'נין במהלך מבצע "חומת מגן". התעמולה הפלסטינית הצליחה לשכנע רבים כי מדובר היה בטבח של אזרחים חפים מפשע ולא בלחימה קשה של צבא נגד טרוריסטים. אולם ככל שחלף הזמן הלכה והתבהרה התמונה האמיתית. בדו"ח של ארגון HRW (Human Rights Watch) ממאי 2002, שכותרתו "ג'נין - פעילות צה"ל", נכתב בהקדמה:

צוות של Human Rights Watch, שכלל שלושה חוקרים מנוסים, שהה שבעה ימים בג'נין מ-19 באפריל 2002 ועד 28 באפריל

2002 כדי לבצע את עבודת המחקר הזאת. הצוות ריאיון יותר מ-100 תושבים המתגוררים במחנה הפליטים של ג'נין... החוקרים אספו מידע גם ממשקיפים שהיו עדים לאירועים במחנה הפליטים של ג'נין, כולל עובדי סיוע בין-לאומיים, אנשי רפואה ופקידים מקומיים... אולם צה"ל סירב לבקשות החוזרות ונשנות של Human Rights Watch למסור מידע על ההתקפות שערך בגדה המערבית וברצועת עזה. כיאה לארגון מצפוני לא נשכחו גם תודות, המשקפות את נקודת מבטם של הכותבים:

החוקרים מודים לאנשים ולארגונים הרבים שהגישו לו סיוע רב ערך, ובהם עדאלה, אלחאק, אמנסטי, Law, לינה ג'ראר, נאפיס עג'אווי, רסלאן מח'נה ודהליה.

הדו"ח בן 50 העמודים כולל פירוט רב וראיונות עם תושבי המחנה בנוגע למותם של 20 מתוך 22 האזרחים שאותם הגדיר הארגון "חפים מפשע" ושנהרגו במהלך הפעולה. למרות ההסתייגויות המובאות בדו"ח בשל חוסר היכולת לקבל נתונים מכלל המעורבים (ובהם צה"ל), הרי מסקנותיו פוסקות בהחלטיות שבחלק מאירועי הלחימה ביצע צה"ל פשעי מלחמה. נשאלת השאלה האם הדו"ח הוא חד-צדדי במזיד או סובל מחוסר התייחסות של מוסדות ההסברה ושל צה"ל.

המדיניות הזאת אינה נוגעת רק לארגוני זכויות אדם. וכך נכתב בהקדמה לדו"ח המיוחד למזכ"ל האו"ם שחובר בעקבות החלטת האו"ם ES-10/10 מ-14 במאי 2002 (שגינתה את ישראל על אירועי ג'נין):

תת-המזכ"ל לעניינים פוליטיים כתב לנציג הקבוע של ישראל ולמשקיף הקבוע של פלסטין באו"ם וביקש מהם למסור מידע, אך רק זה האחרון נענה לבקשה. בהיעדר תגובה מישראל הסתמך האו"ם על הצהרות פומביות של פקידים ישראלים ועל מסמכים של ממשלת ישראל שנגישים לציבור הרחב ושרלוונטיים לבקשה בהחלטה ES-10/10.

טבלה 1: מניין הרוגים בעימות הישראלי-פלסטיני על-פי ארגון אמנסטי

שנה	פלסטינים		ישראלים	
	המספר הכולל של ההרוגים		המספר הכולל של ההרוגים	אזרחים
2001	460 (מתוכם 79 ילדים) ¹⁰	187	154 (מתוכם 36 ילדים)	
2002	1,000 (מתוכם 150 ילדים)	420	218 (מתוכם 47 ילדים)	
2003	600 (מתוכם 100 ילדים)	200	109 (מתוכם 21 ילדים)	
2004	700 (מתוכם 150 ילדים)	109	59 (מתוכם 8 ילדים)	

טבלה 2: מקורות תקציביים בחלוקה לפי ארגונים

ארגון	תקציב מוערך ל-2004 ¹¹ - במיליוני שקלים
צה"ל - פיתוח אמל"ח	יותר מ-3,000
פרקליטות צבאית (כולל מחלקת דבל"א - דין בין-לאומי)	3.4
משרד החוץ - הסברה	17
לשכת העיתונות הממשלתית	0.1
יחידת דובר צה"ל	5
תקציב תפעולי Amnesty International	140
תקציב תפעולי Human Rights Watch	120
תחנת הטלוויזיה אלמאנאר (החזבאללה)	70
תחנת הטלוויזיה אלג'זירה	140
פרטנר, אורנג', פלאפון - תקציב הפרסום של שלושתן יחד	63
אסם - תקציב פרסום	60
תנובה - תקציב פרסום	54
שטראוס-עלית - תקציב פרסום	120
מפעל הפיס - תקציב פרסום	20 (נכון לשנת 2002)

למרות מאמציה המרובים של מדינת ישראל למנוע את הטרור בדרך המוסרית ביותר האפשרית יש לראות נכוחה את תוצאותיו הקרות של המאבק. בטבלה 1 מובא סיכום ההרוגים מארבע שנות לחימה כפי שמשקף בדו"חות של ארגון אמנסטי.¹²

יש להניח כי היעדר שיתוף הפעולה של ישראל עם גורמים בין-לאומיים ובהם ארגוני זכויות אדם נובע בחלקו משיקולים פוליטיים ומשפטיים, אולם אוסף הדו"חות והסטטיסטיקות המובא לדעת הקהל העולמית גורם עוול לישראל ואינו זוכה לתגובת-נגד הולמת. כתוצאה מכך, למשל, מועלית הטענה שישאל הטרוריסטית הרגה יותר מ-450 ילדים חפים מפשע. האם נראה סביר למנגנון ההסברה בישראל כי הנתונים המופיעים כאן יתפרסמו ללא תגובה הולמת? הדו"חות של ארגוני זכויות האדם הם כמעט המסמכים היחידים, ובוודאי המפורטים ביותר, הקיימים במקורות הגלויים בעולם. בשל כך קיים חשש כבד שבדעת הקהל העולמית ובראי ההיסטוריה תישפט ישראל על-פייהם.

הדרך הטובה ביותר להמחיש את החשיבות שמייחסת מדינת ישראל להסברה היא לבחון את היקף המשאבים הכספיים שהיא מקצה למאמץ הזה. כל מי שטוען שהפנמנו בשנים האחרונות את חשיבות ההסברה אינו יכול אלא להשתאות אל מול הנתונים. בטבלה 2 מוצגת ההשקעה הכספית

בתקציבי המשרדים העוסקים בצורה זו או אחרת בהסברה בהשוואה להיקף המשאבים שמשקיעים ארגונים שונים בעולם. כמו כן מובאת הקבלה לתקציב המוקדש לפיתוח אמצעי לחימה בצה"ל. התקציב לפיתוח אמצעי לחימה משקף את ההשקעה ביכולת ההכרעה הצבאית, ואילו תקציב ההסברה משקף את ההשקעה ביכולת ההכרעה התודעתית.

הטרור הפך לכלי נשק אסטרטגי בסכסוך הישראלי-פלסטיני

סיכום

מניחות האירועים וההתבטאויות של ההנהגה הפלסטינית ניתן לראות שהטרור הפך לכלי נשק אסטרטגי בסכסוך הישראלי-פלסטיני. כיום אפשר להבחין כי הלחימה בטרור והסיכולים הממוקדים הניבו צמצום משמעותי בפיגועי ההתאבדות עד כדי התעייפות החברה הפלסטינית והפוגה יחסית בפיגועים. מנגד חיזקו ההתנתקות מעזה כמו גם היציאה מלבנון את דעתם של המנהיגים הפלסטינים שדרך הפעולה של הטרור היא אפקטיבית. האם הגענו להכרעה של התודעה הפלסטינית ברמה האסטרטגית, כפי שנגזר מתורת הלחימה בעימות

האסימטרי? לדעתי לא הגענו להכרעה כזאת. להערכתך, העימות עם הפלסטינים הוא בראש ובראשונה מאבק על מהותה של החברה ושל הלאום הפלסטיניים. הנרטיב של עצמאות הנרכשת במאבק ובהקרבה טבוע בתרבות האיסלאמית, אך הדת עצמה אינה מקור המאבק אלא אמצעי בלבד. מהותה של החברה הפלסטינית ואופי ערכיה הם העומדים על הפרק. באופן יותר נרחב ראוי לציין כי ישנם חוקרים הגורסים שהעולם המוסלמי כולו ניצב בפני משבר זהות, ותנועות האסלאם הקיצוניות כמו גם הגורמים המתונים שקולם חלש הם סוג של חיפוש דרך קולקטיבי אסלאמי. כאשר קיים משבר זהות לעיתים קל יותר להגדיר מה איננו מאשר מה הננו, וכך עלולים מדינת ישראל והמפעל הציוני למצוא את עצמם גם בהמשך במצב שבו הם האויב המשותף והמאחד

את הזהות העצמית הפלסטינית והמוסלמית. במשבר הזהות הזה אין אנו יכולים להשפיע בצורה מוסרית ישירה ואפקטיבית על היריב ועל ערכיו עד כדי הכרעת זהותו, ולא יהיה זה נכון לבצע זאת, שכן כל התערבות כזאת תיראה, ובצדק, מניפולטיבית או שיראו בה לוחמה פסיכולוגית. יש לבצע הפרדה בין לוחמה פסיכולוגית ללחימה מונחית מוסר. הלוחמה הפסיכולוגית על-פי הגדרתה הקלאסית עוסקת במניפולציה של מידע, בהעברת מסרים ובפעילות אקטיבית כדי להשפיע על הרגשות ועל

חשיבותה, ויוקצו למאמץ הזה משאבים סבירים וממוקדי מטרה, נוכל לנצח גם במלחמה הזאת.

המאמר הזה נכתב במסגרת קורס פו"ם אפק וזכה בפרס הרמטכ"ל לשנת 2006. תודה מיוחדת לסא"ל נועם נוימן ממחלקת דין בין-לאומי בפרקליטות הצבאית על תרומתו למאמר בתחום המשפטי.

הערות

Owen Harris, *Morality and Foreign Policy*, Center for Independent Studies, Australia, 2004

Alex P. Schmidt and Albert J. Youngman, *Political Terrorism*, Amsterdam, SWIDOC, 1988

Michael Walzer, "Excusing Terror - The Politics of Ideological Apology", *The American Prospect*, 2001

4. מחמוד עבאס, *איסתימור אלפאוז (השימוש בניצחון)*, איגוד הכתבים הפלסטינים, כוויית, 1983

Mark Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God - The Global Rise of Religious Violence*, Berkeley, University of California Press, 2000

6. קטעים מהפרק הזה מבוססים על ספרו של שאול שי, *השהידים, האסלאם ופיוגועי ההתאבדות*, מפעלות המרכז הבינתחומי, הרצליה, 2003

7. "הצהרה המתפרסמת מטעם כוחות לאומיים פלסטיניים ואיסלאמיים", 14.9.01

8. *Erased in a Moment - Suicide Bombing Attacks Against Israeli Civilians*, Human Rights Watch Report, November 2002

9. דו"ח שנתי 53א' של מבקר המדינה לשנת 2002 מ-7 באוקטובר 2002

10. מי שהם מתחת לגיל 18 נחשבים לילדים. ידוע שרבים מהם השתתפו בלחימה פעילה בצד הפלסטיני.

11. הנתונים האלה נלקחו מהעיתונות ומפרסומים גלויים אחרים.

12. הנתונים של אמנסטי אינטרנשיונל מבוססים על מקורות גלויים מכל העולם.

1. הטמעת חשיבותה של לחימה מונחית מוסר והפיכתה לכלי הכרעה אסטרטגי.
2. הקמת מכון אזרחי בשיתוף עם צה"ל לחקר המשפט הבין-לאומי, להסברה ולניהול מתקפה משפטית.
3. ניהול פעילות משפטית בין-לאומית פרו-אקטיבית, בין השאר בתחומים הבאים:
 - א. תמיכה בהגדרה בין-לאומית של הטרור.
 - ב. עדכון ופירוש של דיני הלחימה שבמשפט הבין-לאומי כדי לתת מענה לסוגיות של לחימה אסימטרית כגון התבצרות טרוריסטים בתוך אוכלוסייה אזרחית וכדומה.
 - ג. מתקפה משפטית בין-לאומית על פעילי טרור ועל מנהיגי טרור.
4. המשך הפיתוח והשכלול של האמצעים לאיסוף ראיות להבחנה בין לוחמים ללא לוחמים ושילוב תוצרים של אמצעי איסוף צבאיים לא מסווגים במאמץ ההסברה.
5. פיתוח נשק אל-הרג להפחתת מספרם של ההרוגים החפים מפשע במהלך הלחימה.
6. תמיכה בארגונים בין-לאומיים הנלחמים למען זכויות אדם. יש לראות בארגונים האלה כלי חשוב במערכה התודעתית, ולכן יש להשקיע משאבים בטיפול בהם.

המשך המדיניות של חוסר השקעה בהסברה ושל היעדר ניסיון להשפיע על דעת הקהל העולמית ימנע מאיתנו את האפשרות להשיג הכרעה אסטרטגית ויפגע לאורך זמן בחוסנה הלאומי של ישראל

הסברה פלסטינית יעילה לאורך השנים גרמה למדינת ישראל נזק תדמיתי ומוסרי בדעת הקהל העולמית. יחד עם זאת, כפי שתואר במאמר הזה, הלגיטימציה הבין-לאומית ודיני הלחימה המקובלים מקנים לנו יתרון מוסרי ברור. היתרון הזה, להערכתי, הוא הכלי העיקרי היכול - נוסף על המשך המאמץ הצבאי-טקטי - לגרום להכרעה תודעתית אסטרטגית של הציבור הפלסטיני. כדי להתקיים לאורך זמן אנו חייבים להוכיח את מוסריותנו כלפי אומות העולם וליצור דה-לגיטימציה של יריבינו. הפעילות הזאת, שמהותה לחימה מונחית מוסר, היא הדרך האסטרטגית העיקרית להשגתה של הכרעה תודעתית. המאמר הזה ניסה להציג באופן שיטתי את חשיבותה ואת נכונותה של הלחימה הזאת. כאשר תופנם

המוטיווציה של היריב ובסופו של דבר לערער את אמונתו בצדקת המטרה וביכולתו להשיגה. טרור הוא דוגמה מובהקת ללוחמה פסיכולוגית. לוחמה פסיכולוגית היא אמצעי העלול להטיל דופי באמינות המשתמש בה ויכולה להיות יעילה בשימוש טקטי מושכל בלבד, אך לא להשגת הכרעה. להבדיל מכך, לחימה מונחית מוסר, שפירושה בעיקר בתחום המדיני, ההסברתי והמשפטי, עוסקת בהשגת לגיטימציה בין-לאומית מחד גיסא ודה-לגיטימציה של היריב מאידך גיסא. התפיסה הזאת מבוססת על כך שאין מדינה או ארגון היכולים להיות בדה-לגיטימציה בין-לאומית לאורך זמן. אף שאין שום מוסד היכול לכפות את רצונו באופן חוקי על מדינה או על ארגון ריבוני, הרי דה-לגיטימציה מתמשכת, הכוללת גינויים, סנקציות ועיונות גלובלית, יחלחלו בסופו של דבר לתודעת הציבור במדינה שבה מדובר ויגרמו לו לערער בצדקת דרכו. ערעור כזה יתרום לאימוץ ערכים משותפים ויקטין את החיכוך. ביסוד התפיסה הזאת עומדת ההנחה כי בסכסוך ערכי, בדומה לסכסוכים מהותיים אחרים, היכולת של כל צד להשפיע על יריבו היא מזערית. פתרון הסכסוך יכול להיעשות בדרך כלל רק באמצעות צד שלישי בלתי תלוי בעל סמכות ואמינות המקובל על שני הצדדים. שימוש באמצעים צבאיים-טקטיים נגד הטרור הפלסטיני יכול לייצר סטטוס קוו של עימות נמוך עצימות עם פיוגועים בודדים, אך לא יוכל להביא להכרעה אסטרטגית תודעתית. הכרעה תודעתית כזאת צריכה להתבסס בעיקר על לחימה מונחית מוסר המתמקדת בראש ובראשונה במישור הבין-לאומי מתוך מטרה ליצור חברה שערכיה ולכידותה ימנעו פעילות אלימה להשגת מטרותיה. ניתן לראות שמדינת ישראל השקיעה מעט, באופן יחסי, במשימות של הסברה בין-לאומית לאורך השנים. ההשקעה המועטה הזאת נובעת, בין השאר, מביטחון בעליונותו המוסרית, מהגישה האנטי-ישראלית המאפיינת מוסדות בין-לאומיים רבים, מעוצמתו הצבאית ומעזרתה של ארצות-הברית במישור הבין-לאומי. להערכתי, המשך המדיניות הזאת של חוסר השקעה בהסברה ושל היעדר ניסיון להשפיע על דעת הקהל העולמית ימנע מאיתנו את האפשרות להשיג הכרעה אסטרטגית ויפגע לאורך זמן בחוסנה הלאומי של ישראל. לשם השגת הכרעה כזאת יש צורך להשקיע משאבים משמעותיים באפיק הזה מתוך הבנה כי זהו המאמץ האסטרטגי העיקרי. מימוש התפיסה הזאת יכול להתבצע, בין השאר, בכיוונים האלה: